
KANT EPİSTEMOLOJİSİNDE BİLGİ, VARSAYIM VE İNANÇ SORUNU

Ahmet DAĞ¹

Öz

Bu çalışmada Kant epistemolojisinde *bilgi/bilme*, *varsayım/zan*, ve *inanç/inanma* kavramları sorunu anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Üç bölümden oluşan bu çalışmada “*Üçlü ve İkili Ayrımlar Bağlamında Kant Epistemolojisi*” bölümünde üç temel yeti olan *duyarlılık/mahsusat*, *anlık/müdrake* ve *us/akıl* gibi Kant’ın kavramları ve duyulur-anlaşılır dünya, numen-fenomen ayrımı Kant epistemolojisi çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. *Fenomen* ve *numen* kavramlarına paralel olarak *apriori-aposteriori*, *transendent-transendental* kavramları tahlil edilmiştir. Anlama yetisini inceleyen *Transendental Analitik*, aklı inceleyen *Transendental Diyalektik* ve duyarlılığı inceleyen *Transendental Estetik* konuları ele alınmıştır. İman konusunda düşüncelerini temellendirmesine katkı sağlayan aynı zamanda pratik aklın postulatları olan “*Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük*” kavramlarına yer verilmiştir.

“*İnanç ya da Metafizik Sahada Gezinmek Mümkün Müdür?*” başlığında metafiziğin Kant felsefesi bağlamında mümkün olup olmadığı tartışılmıştır. “*Bilgi, Varsayım ve İnanç Sarkacında Kant*” başlığında ise Kant epistemolojisinde bilgi, varsayım ve inanç kavramlarının ne olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Kant’ın Spekülâtif-Dogmatik İnanç, Pragmatik İnanç, Ahlâki-Pratik İnanç şeklindeki inanma çeşitleri tasnifine değinildikten sonra *bilgi-inanç/iman* ayrımına ve Kant’taki Tanrının varlığı sorununa dair düşüncelerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, Varsayım, İnanç, Metafizik, Akıl.

¹ Yrd. Doç. Dr. Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, ahmetdag@klu.edu.tr.

THE PROBLEM OF KNOWLEDGE, SUPPOSING AND BELIEF IN KANT'S EPISTEMOLOGY

Ahmet DAĞ

Abstract

In this study, the problem of knowledge, supposing and belief in Kant's epistemology are tried to be explained and understood. This study consists three parts. Three basic skills such as sensitivity, intellect and mind which are Kant's concepts and the differences of sensible-intelligible world and noumenon-phenomenon concepts are tried to be explained in the part "Kant's Epistemology in the Context of Double and Triple Distinctions". In parallel with noumenon and phenomenon the concepts of a priori, a posteriori, transcendent and transcendental are analyzed. Transcendental Analytic examining the ability of understanding, Transcendental Dialectic examining mind and Transcendental Aesthetics examining sensitivity are discussed. "God, freedom and immortality concepts that are postulates of practical reason and contributing to justify Kant's thoughts on faith are included.

It is discussed if metaphysics is possible or not in Kant's philosophy under the title of "Is it possible to wander in the fields of Belief or Metaphysics?" Knowledge, supposing and belief in Kant's Epistemology are tried to be clarified under the title of "Kant in the Pendulum of Knowledge, Supposing and Belief". After mentioning the classification of beliefs as Speculative-Dogmatic Belief, Pragmatic Belief and Moral-Practical Belief, knowledge-faith distinction and the presence of God problem in Kant's philosophy is analyzed.

Keywords: Knowledge, Supposing, Belief, Metaphysics, Mind.

Giriş

C. S. Pierce, modern düşüncenin kralı olarak Kant'ın mantıksal çözümlemelerde üçlü ayrımların yani üçlemenin sıklıkla kullanıldığını tespit eden ilk filozof olduğunu ifade eder. Kant'ın felsefesini anlamada önemli bir kılavuzluk yapan gerçek sorun üçlemedir (Türker 2012, s. 169-170). Bu bağlamda Kant yalnızca üçlemelerden yani trikotomiden değil dikotomiden yani dualitedelerden de istifade eder. Nitekim bu dualiteleri bazen trikotomiye götürecek unsurlar olarak kullanmıştır. Bunlardan bazıları *duyulur dünya/mundus sensibilis -akılla kavranılır/mundus intelligibilis dünya, fenomen-numen, transendet ile transcendental, hipotetik-kategorik buyruk, analitik-sentetik, estetik-mantık gibi dualitelerdir.*

Transendental Analitik-Diyalektik-Estetik üçleme sahalarında sırasıyla duyarlılık/mahsusat- anlık/müdrike ve us-akıl üçlemesini konu edinmiştir. Aristoteles felsefeyi nasıl üçe ayırdıysa Kant'ın da eleştirileri üç eserden (triology) oluşur: *Salt Aklın Eleştirisi, Pratik Aklın Eleştirisi ve Yargı Gücünün Eleştirisi.* Dualiteleri yer yer üçlemelere bağlayan filozof duyarlılığın yasalarının bilimi olan estetiği, anlamamanın yasalarının bilimi olan mantıktan ayırt etmiş ve ikisinin sentezinden salt aklın eleştirisi kavramını türetmiştir (Türker 2012, s. 170-190). Bu bağlamda Türker'in, Kant'ı okumada önermiş olduğu yol üzerinden Kant'ın *bilgi/bilme (knowing), varsayım/zan (supposing), ve inanç/inanma (believing)* kavramlarını onun epistemolojisi bağlamında anlatmaya başlayabiliriz.

Üçlü ve İkili Ayrımlar Bağlamında Kant Epistemolojisi

Kant'ta *mahsusat, müdrike ve akıl* üç katmanlı bir yapıyı oluşturur. *Mahsusat/Sinnlichkeit*, nesnelere yoluyla bize verilen görünümlemler, *müdrikenin/verstand* saf kavramlarının ya da kategorilerinin işlevleri ise duyuşal görünümün işlevleri ve verilerini birleştirmektir (Copleston 1994, s. 230). Mahsusattan elde edilen çeşitliliği kavramlaştırıp düzene sokan müdrikeyken, netice çıkarma yetisi ve en üst katman olan akıl, bu kavramları birleştirip sonuçlar türetir. Kendi spekülasyon ilgisi doğrultusunda hareket ettiğinde *"her şeyi (nedensellik vb.) anlama yetisine bırakan"* akıl, pratik ilgisi peşinde hareket ettiğinde, bir başka ilgi doğrultusunda anlama yetisine ödünç verdiği şeyi ondan alır (Deleuze 1995, s. 74). Akıl ile anlama yetisi, birbirlerine karışmaksızın, deneyin aynı ve bir bölgesi üzerinde iki farklı yasa koyarlar (Kant 1984, s. 114).

Akıl olmaksızın anlama yetisi, bir nesne ile ilişkili kendi hareketler dizisini bir bütün içinde yeniden birliğe getiremez. Anlama yetisinin kavramlarını düşünümüne tabi tutan, kapsayan ve yüksek ufuklar meydana getiren (Deleuze 1995, s. 58) akıl, doğuştan olan aklın düzenleyici prensipleri (*Les lois*

regulatrices de la raison/anlamlandırma şablonları, Duralı) vasıtasıyla mahsusattan gelen bilgiler konusunda müstakil bir hüküm verir. Akıl, duyumlardan sonuç çıkararak yeni akli idrakler ve hükümler inşa eder (Cisr 2005, s. 197). Duyarlılıktan kaynaklanmayan apriori kavramlar ürettiği için anlama yetisi, duyarlılıktan farklıdır. Duyarlılık, bütün duyuşsal tecrübeleri uzay ve zamandan ibaret salt sezgiler altında içerirken, anlama ise salt kavramları kavramları veya kategorileri tecrübe konusu olan şeylerin her birine uygular (Türker 2012, s. 178).

Akıl-zihin-mahsusat bütünü ifade eden *dimağın/gemüt* yani düşünmenin biyolojisini ortaya koymaya çalışan (Duralı 2010, s. 67) Kant'a göre, insan bilgisinin, birbirinden ayrılmaz parçaları olan iki ayrı kaynaktan doğan iki kökü vardır. Bunlar harici eşyanın bizim üzerimize olan tesirlerini alan *mahsusat* ve hassasiyetin aldığı bu tesirler üzerine düşünen *müdrikedir*. Alıcı bir alet olan *mahsusat* yoluyla bize nesnelere verilir. Elde edilen mevzunun üzerine düşünme olan *müdrike* yoluyla ise düşünülür. Duyuların işi görmek, anlama yetisinininki ise düşünmektir (Erişirgil 1997, s. 74-75).

Bilgi epistemolojisinde düşünme/müdrike ile algılamayı/mahsusat birbirine indirgemekten kaçınan ama bu iki temel etkinliğin bilgiyi inşa ettiğini söyleyen Kant, bilginin kaynağını *mahsusat* ve *müdrike* şeklinde ikiye ayırır. Evreni de *duyulur dünya/mundus sensibilis* ve *akılla kavranılır/mundus intelligibilis dünya* olarak ikiye ayırır (Akarsu 1994, s. 29). Duyulur evren, sadece görüngüleri kapsar ve bunlar salt tasarımlardır. Dolayısıyla her zaman duyuşsal olarak koşulludurlar. Duyulur evrenin tasarımları, fenomenler şeklinde açığa çıktığı için olumsaldır ve deney yoluyla bilinir (Kant 1993, s. 280). Birinci durumdaki düşünölmüş tözler topluluğuna karşın ikinci durumda ise duyulur dünya vardır. Bu durumda birincilerle ikinciler ilişkiye sokularak birbirine bağlanır.

Duyulur ve düşünölmür dünya arasındaki klasik ayrımı terk eden (Cassirer 1996, s. 113) Kant, duyumlar aracılığı ile uzay ve zamandaki nesnelere, zihindeki kategorilerin yardımı ve aracılığı ile de kavramları edindiğimizi söyler. Duyumlar vasıtasıyla göröler sağlanır, zihin ile de bu nesnelere üzerinde düşünölmür, akılla kavranan âlemin üzerine ise düşünölebilir (Erişirgil 1997, s. 89). Sadece görünüşler dünyasının bilgisine sahip olabileceğimizi söyleyen Kant, duyulur “dünyanın kaçınılmaz bir biçimde zaman ve mekân içinde birbirleriyle nedensel etkileşim içinde bulunan nesnelere maddi bir dünyası olarak tecrübe edildiğini iddia eder” (West 1998, s. 37).

Akıl, yasalara sahip olan olaylara ve ilkelere göre biçimlediği deneyle

doğaya yönelir. Doğadan öğreneceği çok şey olan akıl, itaatkâr bir dinleyici değil tanıkları sorgulayan tanık edasıyla davranır. Düşünüşünde devrim yapmasını fizik araştırmalarında elde ettiği bulgularla doğayı inşa etme buluşuna borçlu olan akıl, doğadaki olanı öğrenmeğe çabalar yoksa uydurduklarını doğaya yakıştırmaz (Duralı 2007, s. 30). Tecrübeyi dışlayan filozof, hayal hanesinde kurduğu kurguladığı sanal doğa tasavvurunu gerçekmişçesine aklın eleştirici onayına sunmuştur. Deneyle desteklenmeyen doğa tasavvuru -Kant'ın ifadesiyle- bir hayalperestin düşlerine benzer (Duralı 2006, s. 54). Spekülatif aklı kullanmakta mahir olan filozof, aklın eleştirisini kamuya yararlı bilim olarak nitelendirir. Kant'ta aklın eleştirisi kaskatı kesilmiş aklın çıkmazı olan dogmacılığa karşıdır (Duralı 2007, s. 35). Bilginin kaynağını *mahsusat* ve *müdrike* diye ikiye ayıran Kant'ın felsefesinde fenomen ve numen kavramlarının önemli bir yeri vardır. Kant felsefesinde varlık alanı görünen/phainomen, görünmeyen/noumenon olmak üzere ikiye ayrılır. Fenomen, yani görüngüler yalnızca tasarımlardır bunun karşısında ise görünmeyen varlık alanı kendi başına var olan/Ding an sich yani numen kavramı karşımıza çıkar. Nesnelerin *fenomenler ve numenler* olarak ve dolayısıyla dünyanın *duyu ve zihin* dünyası olarak bölünmesi söz konusudur. Kant epistemolojisinde numenlerin aşkınsal, fenomenlerin ise görgül bir kullanımı vardır (Kant 1993, s. 155). Kant'ta bilimsel araştırmaya konu olabilecek, gözlemlenebilecek her türlü nesne (masa, sandalye ve gözlemlenebilen atomlar) fenomendir ve ilkesel olarak bilinebilirler. Numen ise duyumsallığımızın sınırlılığına eşlik eden bir sorundur (Scrution 2003, s. 63-64). İnsani değerlerin imalathanesi ve spekülatif aklın alanıdır. Başta ahlak olmak üzere, bütün kavramlar ve bunlardan meydana gelme yapılar, numenon mamulüdür. Fenomenin tersine numende akıl, mevziyi imana terk etmek zorunda kalmıştır (Duralı 2010, s. 108).

Kant, fenomen ve numenin ayırımından hareketle *ilksel/apriori* ve *tecrübi/aposteriori* bilgilerin ne olduğuna değinir. Apriori bilgi deneyden bağımsız bilgiyken aposteriori ise menşei tecrübe olan bilgilerdir. Apriori bilgi, deneyim ve duyu izlenimi taşımayan zorunluluk içeren tümel bir bilgidir. Aposteriori bilgi ise kaynağını deneyimde bulan bir bilgidir.

Kant'a göre duyu ve tasavvurlarımızı kendiliğinden üreten, bunları karşılaştırıp aralarında bağ kurmamızı sağlayan tecrübenin verileridir. Bilgi tecrübeyle başlar, ama tecrübeden çıkmaz ve zamanca önce bilgi yoktur. Zihnin katkıda bulunduğu tecrübeden bağımsız bilgi/apriori ile aposteriori/deneysel bilgiden ayırt edilebilir. Tecrübe kaynaklarından derlenmiş apriori bilgilere sahip olunur. Bunun nedeni tecrübeden değil genel kuraldan beslenmiş olmaktır. Ağır cisimlerin altından destekleri çekildiğinde düşeceğinin bilinmesi gibi... (Duralı 2007, s. 48-49).

Kant '*transcendental*' kavramını; deneyimde verilenin, apriori tasarımlarımıza zorunlu tabi oluşunun ilkesini ve aynı şekilde apriori tasarımların zorunlu olarak deneyime uygulanışının ilkesini niteler (Deleuze, 1995, s. 51). Her çeşit tecrübeden önce gelen ve tecrübeye mümkün kılan *ilkesel/apriori* şeylerin peşinde olan Kant, *transcendental* kavramıyla bu amacına ulaşmak ister. Nesnelere değil de, genel olarak nesnelere apriori olarak bilişimizle uğraşan her bilgiye *transcendental*, bu kavramlardan oluşan sisteme *transcendental felsefe* adını verir (Akarsu 1994, s. 32). Saf aklın ilkelerini içeren bir felsefe olan *transcendental felsefe* ile tecrübî bilgidен önce gelen "transcendental/aşkınsal" karıştırılmaması gerekir.

Kant'tan hareketle *transscendet* ile *transcendental* kavramları arasında ayırım yapan Duralı'ya göre *transscendet*; fizik dünyadan kopma iken dünyayla ilişkiyi kuran *transcendental*'in ise yağı fizik dünyadır (Duralı 2007, s. 15). Deneyle kapısını açık tutan *transcendental*'in sahası metafiziktir. O bilimin/fizik alanını hazırlayıp tesviye eden çalışmadır (Duralı 2010, s. 79). Evrene ilişkin sistemler olduğu gibi evreni aşan sistemler de vardır. Birinciler *transcendental*'in konusuna girerken, ikinciler ise *transscendet*'in konusuna girer (Duralı, 2006a, s. 93). Salt akıl evrene ilişkin sistemler olan *transcendental*/metafizik âlemdе iş görebilirken evreni aşan *transscendet*/idealar âleminde Allah dostu olan '*gönül adamı*' gezintiye çıkar (Duralı 2006b, s. 98).

Kant, "*Saf Aklın Eleştirisi*" adlı eserinde dört tane antinomiye yer verir ve bu antinomileri tartışır. Birincisi yer kaplama ve bölünme antinomisi, ikincisi (atomcular ve Leibniz vb. bazı filozofların savunduğu evren) basit bölünemez öğelerden oluşmaktadır antinomisi, üçüncüsü zorunluluk/nedensellik ile ilgili olan *özgürlük* antinomisi dördüncüsü ise ne âlemin dâhilinde, ne âlemin haricinde âlemin ileti olan bir zaruri varlık yoktur antinomisidir (Erişirgil 1997, s. 109-116). Kant, yine bu eserde "Saf matematik ve doğa bilimi nasıl olanaklıdır? Metafizik ve bilim olarak metafizik nasıl olanaklıdır?" sorularına cevap vermeye çalışır. Bu dört sorudan ilk iki soruyu, *Transcendental Estetik ve Transcendental Analitik* adlı bölümünde diğer ikisini ise *Transcendental Diyalektik* bölümünde inceler (Kant, 1994, s. 11-14). '*Saf Aklın Eleştirisi*' eserinde üç amacı gerçekleştirmeye çalışmıştır. Öncelikle, insanlık tecrübesinin temellerine yani gerçekte şeylerin nasıl olduklarına dair -bilgiyi feda etme pahasına- bir kesinlik vaat eden yeni bir teori yaratır. İkinci olarak, bu yeni teorisine dayanarak geleneksel "spekülatif" metafiziğe karşı yıkıcı bir eleştiri sunar. Üçüncü olarak, teorik bilgi gibi haklı çıkarılamayan Batı metafizik geleneğinin temel inançlarının "ahlaki inanç"a dayalı objeler olarak haklı

çıkarılabileceğini öne sürer (Guyer 2010, s. 1).

Kant, düşünme yetisini ihtiva eden, nasıl düşünmemiz gerektiğini söyleyen (Wood 2009, s. 115). ve bilimlere girişi sağlayan bir köprü olarak gördüğü mantığı kendi içinde ikiye ayırır. *Transendental Analitik*'te anlama yetisini/verstand incelerken *Transendental Diyalektik*'te akli/vernunft, *Transendental Estetik*te ise mahsusatı inceler. 'Kategoriler Teorisi' adı da verilen *Transendental Analitik*'te Kant, Newton'un tabiat felsefesinin prensipleri içinde -içine zaman ve mekânı almadığı- kategorileri konu alır. Kategorileri nicelik/quantite (birlik, çokluk, bütünlük), nitelik/qualite (gerçeklik, olumsuzlama, sınırlama), ilinek/relation (neden-etki, karşılıklılık), modalite/kiplik (olanaklılık- olanaksızlık, varolma-varolmama, zorunluluk-olumsallık) dört grup altında on iki kategoriye ayırmıştır (Heimsoeth 1967, s. 87-89).

Aklın kendi içindeki mücadelesini felsefenin en esaslı dramı olarak gören Kant, *Transendental Diyalektik* bahsinde saf aklın asıl eleştirisini yapar ve metafiziğin imkânını konu edinir. Aklın kavramlarına *ide* adını veren ve *ruh*, *kosmos* ve *Tanrı* gibi aklın üç temel idesini konu edinen Kant, aklın bu üç temel idesinden hareketle rasyonel psikoloji/ruh, rasyonel kozmoloji/kosmos ve rasyonel teoloji/inanç alanlarını kurar. İlk *ide* psikolojik, ikincisi kozmolojik, üçüncüsü teolojiktir. Üçü de diyalektiğin ortaya çıkmasına neden olmuşlardır (Heimsoeth 1967, s. 106). Nitekim Kant'a göre ruh öğretisinden çıkarak evren öğretisine ve ondan Tanrı'nın bilgisine ilerleyebiliriz (Kant 1993, s. 191). Aklın doğasından zorunlulukla türeyen ideler aşkın yani bütün tecrübenin sınırını aşarlar.

Kant, duyular üstü bir doğa olanağı olarak gördüğü ahlak yasası ile kuramsal felsefenin belirlemeden bırakma gereğinde kaldığı nesneyi ve kavramı, kuramsal felsefede ancak olumsuz bir nedenselliğin yasasını belirler ve bu kavrama ilk kez nesnel gerçeklik kazandırır (Kant 2008, s. 79). Nedensel olarak belirlenmiş empirik ya da fenomenal benin değil, numenal ya da akılla anlaşılabilir benin bir öz niteliği olarak anlaşılan (West 1998, s. 42) özgürlük kavramı üzerinden "*Salt Aklın Eleştirisi*" adlı eserinden "*Pratik Aklın Eleştirisi*" eserine geçiş yapar. Onun felsefesinde özgürlük kavramı, gerçekliği pratik aklın zorunlu bir yasasıyla kanıtlandığı oranda salt ve teorik akıl dizgesindeki bütün yapının kilit taşı konumundadır. Önsel bildiğimiz biricik ide olarak tanımladığı özgürlüğü ahlak yasasının koşulu olarak görür. Kant "*Pratik Aklın Eleştirisi*" adlı eserinde de postulâtı önsel kabul olarak kullanarak "*Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlüğü*" pratik aklın postulâtları yapmış ve ahlak anlayışından yola çıkarak iman konusunda da bu postulâtlar aracılığıyla düşüncelerini temellendirmiştir (Kant 2008, s. 24-25). Aklın

nihai temerküzü olan akıl; Tanrıda başlar ve insanda devam eder. Akıl tarafından anlaşılmayan Tanrının varlığı bütün kanıtlamaları aşar. Ne ispatlanabilir ne de çürütülebilir var olduğuna inanılır (Duralı 2006, s. 48).

Nedensellik ile özgürlük antinomisine değinen Kant'ta bu iki sarkacın arasını dengeleme gayreti vardır:

Doğa nedenselliğini geçerlilik alanının böylesine genişletip her şeyi onun hâkimiyetine teslim etmek, ruhun hakkını yemektir. İrade hürlüğünü, zıddı, doğa zorunluluğuna tabi kılmak, çelişkiye düşmekten özge bir şey değil. Bu durumda ya ruhun hürlüğünü inkâr ya da doğa nedensellik ilkesini iptal etmek zorunda kalırız. Söz konusu çıkmazdan kurtuluşun yolu nedir? Ruhun hürlüğü ile doğa yasasının zorunluluğunu birbirinden köklüce ayırt etmektir. Görünenler alanında görünür etkinliğin, doğa yasasına itaat etiği, dolayısıyla hür olmadığını tasdik etmek; öbür yandaysa, kendinde şey olarak kabul ettiğimiz ruhun hürlüğünü onaylamak, çelişkiyi ortadan kaldırır. Duyulur ile düşünülürü ayırt etmek. Ahlak, hürlüğün spekülâtif bilgisine ihtiyaç duymaz. Ahlak ile doğa öğretileri birbirlerinden özenle ayırt edilip her biri kendine mahsus sahaya hasredilmelidir (Duralı, 2007b, s. 34).

Kant, “Pratik Aklın Eleştirisi” eserinde eleştirinin ilk işinde pratik usun olanağının kapsamının ve sınırlarının ilkelerini insanın doğal yapısıyla ilişkiye girmeden eksiksiz olarak ortaya koymaya çalışır (Kant 2008, s. 29). İnsanın nefis-bilgi/psycho-cognitif gerçekliğine odaklanan Kant'ın gayesi nefis işleri aracılığıyla mantığı temellendirmek ve buradan bilgi sorununu da çözerek ahlakı belirlemektir (Kant 2010, s. 104). Gerçekliğin neye dayandığını belirlemek için Kant, eleştirinin sonlarında gerçek-saymanın bir kanı mı yoksa kandırma mı olduğunu saptamaya çalışır.

İnanç ya da Metafizik Sahada Gezinmek Mümkün Müdür?

Metafiziğin mümkün olup olmadığı tartışmasına değinen Kant'ta metafizik deneyi aşarak yalınkat kavramlarla iş gören tecrid olmuş bir spekülâtif akıl bilgisi vardır. Bilimlerin en eskisi olan ve tek ayakta kalacak olan metafizikte, akıl kendi kendisinin öğrencisi olmuştur (Duralı, 2007a, s. 4). Metafizik; akli denetleyen, bilimsel ve tam olarak inandırıcı bir öz-bilgi yoluyla yasadışı bir spekülâtif akıl dinde ya da ahlâkta neden olacağı yıkımları önler. Bilgiyi genişletmeyen fakat dini sınamak, ondaki yanılırları önlemek için hizmet eden (Kant 1993, s. 382) metafizik; en son amacı, bütün yöntemlerle Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük gibi soruları çözmek olan bilimin adıdır (Kant 1984, s. 76). Bu üçlemeyi pratik akılda bir postulat olarak öne süren Kant'a göre -bilgi değil inanç işi olan- Tanrı ve ölümsüzlük postulatı “en yüksek iyi”nin gerçekleşmesini mümkün kılar. Özgürlük ise

akıl bir yargısı olan ahlâk yasasının temelidir. Bununla birlikte, saf akıl ölümsüz ruh, mükemmel ve zorunlu Tanrının varlığını kanıtlayamamasına rağmen Kant, bu varsayımları da hiçbir şeyin çürütemeyeceğinde ısrar eder. Dolayısıyla, saf aklın teorik argümanlarının başarısızlığı; ölümsüzlük, özgürlük ya da spontan nedensellik ve Tanrı inancının imkânı için hâlâ yer bırakır. Eğer bu tür inançlar için başka temeller bulunabilirse ve şeylerin görünüşleri ile kendinde nasıl oldukları arasındaki ayrımıyla transendental idealizm, Transandantal Analitik'te açıklandığı üzere, görünüşün karakteriyle veya uzay-zaman deneyimimizle gerçekten çelişseler de, bu inançlara yer bırakır (Guyer 2010, s. 16).

Kant'a göre metafizik; akıl bilgisinin bir alanı ve akla kendi doğası aracılığıyla yanıtlayamayacağı soruların yöneltildiği bir alandır. Descartes'la başlayan, gelenek halinde Spinoza, Leibniz, C. Wolff ve öğrencilerinde sürdürülen rasyonalizmin varlık teorisidir (Heimsoeth 1967, s. 66). Duralı, Heimsoeth tarafından rasyonalizmin varlık teorisi olarak görülen metafizik ile fizik ayrımı arasındaki bağıntıya değinir. Ona göre kavramları konu alan metafizik iken görünüme çıkmış şeyleri inceleyen ise fiziktir. İkisini bağrında toplayıp derinleştirirse *transendental felsefedir*. Metafiziğin malzemesini fizik sağlarken ikincisine zemini tesviye edip hazırlayan birincidir. Karşılıklı birbirine malzeme sağlarlar (Duralı 2006, s. 28).

Tanrı ile ölümsüzlük hakkında bir şey söylemeyen Kant, fenomen sahanın ötesinde kalıp da ele aldıklarını olay alanına geri götüremeyen salt akıldan kullanım değeri bulunan değerler türetmenin imkansız olduğunu söyler. Duralı'ya göre bu durumdan dolayı Kant, kendisinde inanca yer açabilmek için bilgiden vazgeçmesi gerekmiştir (Duralı 2007a, 16). Aklın, mevcut konumuyla "*hasseler ötesi*" ve "*akıllar ötesi*" âlemin kühünü anlamaya muktedir olmadığını dile getiren ve numen sahada aklın acizliğini itiraf eden Kant, Gazali gibi aklın, zaman ve mekân mefhumunun başlangıç ve sonsuzluğu konusunda aciz duruma düştüğünü söyler (Cisr 2005, s. 199-201).

İmanı, objektivistlerin anladığı anlamda anlayan ve en düşük düzeyde bir mistik olan (Seddon 2005, s. 189) Kant'ın kullandığı bir kelime olan "*glaube*" kelimesini Kemp Smith, İngilizce kelimeler olan "*belief/inanç* veya *faith/iman*" kelimelerine çevirmiştir. Kant için doğru olması için bir şeyi tutan üç şey "*thinking/düşünme, believing/inanmak* ve *knowing/bilmek*"tir. Düşünmek bir yargıyı tutmak için ne subjektif ne de objektif zemin anlamına gelmez. Eğer biz yargıyı koruyacaksa yalnız öznel olarak yeterli değil aynı zamanda objektif olarak yeterli olmalıdır yani bu anlamda inanç terimine sahip olmalıyız. Bilgi, hem öznel hem de nesnel

yeterlidir. “Tanrı” kavramıyla asli ve yapısal kavramdan daha çok düzenleyici bir kavramı kasteden Kant, Tanrı fikrini sezgisel/heuristic bir kavram olarak kullanır (Seddon 2005, s. 194-195). Tanrı’ya ilişkin hiçbir kavrama sahip olmadığımızı söyleyen Kant’a göre Tanrı kavramı ideamızın aşkınsal bir nesnesidir. Ve bu nesnenin olgusalılık, töz, nedensellik vb. kavramlarına göre *kendinde* gerçekliğini varsayamayız. Tanrı’nın varlığını ve ruhun ölümsüzlüğünü kuramsal bakımdan bilmemiz mümkün olmadığı için metafizik de mümkün değildir (Kant 1993, s. 322-327).

Kant’a göre bilimlerin kraliçesi olmayı hak etmiş metafizik; güçlerini baştan sona bir tür savaş oyununda denemeyi isteyenlerin bir kavga alanı olmuş ve bu muharebe alanında henüz hiç kimse herhangi bir kavgada en küçük bir toprak parçası bile kazanamamıştır. Zaferini kalıcı bir iyelikle taçlandıramamış metafizik, sonu gelmez çekişmelerin kavga alanıdır (Kant 1993, s. 28). Yine O, bu kavga alanında olan metafizik üzerine yazan birçok yazarın metafiziği bir adım ileriye götüremediğini ve metafiziğin Aristoteles’in zamanında bulunduğu konumda olduğunu iddia eder (Kant 1995, s. 123-124). Köpük gibi suyun üstüne çıkan metafizikle uğraşıp kendini bilgin zannedenlerin bu görüntünün nedenlerini daha derinlerde aramadıklarını dile getiren Kant’ın metafizikle ilgili olmasının asıl amacı bilginin genişlemesinden daha çok, onun malzemesi ve yapı taşlarıyla ilgili olmasıdır (Kant 1995, s. 22).

Aklı hem düzenleyici hem de inşa edici gören Kant’a göre konuları bulgulara ulaştırmak bilimin değil metafiziğin işidir. Bu bağlamda etkinlik alanı hakikat âlemini oluşturan varlığın karşılığı ve izdüşümü olan dimağdır. Dimağ ürünü kavramın gerçeklik verisi var olanla ‘izdivac’ından ‘bilgi’ doğar (Duralı 2005, s. 20). Kant, uzamlı bir yana bırakarak düşünen varlığı ve onun özünü oluşturan akli büyüteç altına almağa girişmiştir. Fiziğin ve metafiziğin alanını birbirinden ayıran Kant’a göre nasıl uzamlı varlık dünyasına eğilip onu araştırmak fiziğin işiyse düşünen varlığı ve aklın belirlediği ahlaki irdelemek metafiziğin işidir ve apriori bilgi yoktur şeyleri görünüşüyle tanırız. Tecrübeyi aşan *transendent* metafizik aklımızın doğal dialektiğinin yanılmasıdır. Metafizik ise bilgimizin ilk sebeplerine dair felsefedir. Matematiğin yöntemini asla taklit etmemelidir. Salt aklın, insan şümül kural koyuculuğu ile belirleyiciliği transendental duruma örnektir. Transendental felsefe metafiziğin ön şartıdır ve salt aklın bütün ilklerinin sistemidir. Tümüyle hem çözümlenmeli/analitik hem de birleştirimli/sentetik bilgileri kapsar. Transendental bilginin tecrübedeki kullanışıyla değil, olabilirliğiyle ilgilidir (Duralı 2006, s. 27). Ahlak, din ve antropoloji araştırma alanını sunan metafizik, insan bilgisinin kaynaklarını, her türlü bilginin olabilir ve yararlı kullanımını ve nihayet aklın sınırlarını ortaya

koymalıdır (Duralı 2006, s. 34). “İnanca yer açabilmek için bilgiden vazgeçmem gerekir” diyen Kant’a göre eleştirinin eleğinden geçmemiş metafizik önermeler; metafizik dogmacılığın, demek ki hep dogmacı olan inançsızlığının kaynağı olup ahlaka aykırıdır (Duralı, 2007a, s. 16).

Duralı, aklın kalkış noktasının var olanlar ve onları algılamamızın oluşturduğunu, mantığı aşkın tefekkür mintikasında metafiziğin artık yürüyemez hale geldikten sonra yerini mistikliğe terk etmek zorunda olduğunu söyler. Ona göre, mistiklik; hakikat âleminde gerçeklik dünyasını seyre dalmak yahut temaşa etmektir. Tefekkür ise sezgilerden hareketle girilmiş akıl yürütme temrinleri üstüne katlanılarak düşünmektir. Varlığı düşünme/tefekkür metafiziğin transendental idealizm sahasındadır. Varlığı var olandan hareketle anlamak Hume vari filozoflar ile varlıktan var olanların çıkarımını savunan Eflatun ve onun çizgisinden olan filozoflar vardır. Aristoteles ve Kant iki aşırı uç arasında orta yoldan yürürler (Duralı 2005, s. 28).

Bilgi, Varsayım ve İnanç Sarkacında Kant

Metafiziğin mümkün olmadığını ama aklın yapısı gereği insanın metafizikten vazgeçemediğini söyleyen Kant, *numen* sahasında kalan *Tanrı* ve *ölümsüzlük* konusunda izah sorunları yaşar. Tanrı’nın varlığını bilmeyi bir bilgiden daha çok inanma konusu olarak gören filozof bu savını desteklemek için bilgi/bilme (knowing), varsayım/zan (supposing), ve inanç/inanma (believing) kavramları arasında çok önemli farklılıklar olduğunu iddia eder. Bilgi, nesnel ve öznel olarak yeterli; inanç ise öznel olarak yeterli ama nesnel olarak yetersiz bir gerçek saymadır (Kant 1993, s. 374-375). Kant, kanaati; inanma, bilme ve zan olarak üçe ayırır. Zan, kanaatin hem nesnel hem de öznel anlamda yetersiz olmasından çıkar. Evrensellik ve zorunluluk içermeyen zan matematikte ya da ahlakta olmaz. Hem nesnel hem de öznel olarak yeterliyse, bu durumda bilme olur. Nesnel olarak yetersiz ama öznel olarak yeterliyse bu inanmadır (Kant 2009, s. 70). İnançın objektif geçerliğinin tersine kanı sadece öznel geçerlidir ve sadece bir illüzyondur. Kanı düşünceden ayırır dolayısıyla belirsiz bilişten de ayırır. Kanıdan farklı olan düşünce ise objektif olarak sübjektif temelin yanlış temsili olan yanlışlık içermez. Düşünce aynı tür temellerle tamamlamasıyla son aşamada bilgi olur (Pasternack 2015, s. 60).

Ona göre gerçek-sayma; anlamamızda nesnel zeminler üzerine dayandığı halde yargıda bulunanın zihnindeki özel nedenleri de gerektiren bir olaydır. Eğer bu gerçek-sayma herkes için geçerliyse zemini nesnel olarak yeterli olduğu için kanı (conviction), sadece öznenin tikel karakterinde bulunuyorsa kandırma (persuasion) olur. Kandırma yalnızca öznedeki yatan yargının

zemini nesnel sayıldığı için salt bir yanılısamadır ve kişisel bir geçerliği vardır (Çadırcı 2006, s. 49). Varsayım/sanma, bilinçli olarak nesnel ama öznel olarak da yetersiz bir gerçek-saymadır. Eğer gerçek-sayma yalnızca öznel olarak yeterli ama nesnel olarak yetersiz görülürse *inanma* olur. Nesnel olduğu gibi öznel olarak da yeterli gerçek-sayma ise *bilmedir*. Varsayımın ve belli koşulları gerçek saymam yalnızca olumsal bir imandır ve Kant'ın diliyle bu pragmatik bir inançtır. Eğer altında ereğe erişilecek başka hiçbir koşul bilmiyorsam ama varsayımım mutlak olarak ve herkes için yeterliyse zorunlu bir imandır (Çadırcı 2006, s. 108-109).

Kant'ın “*Salt Aklın Eleştirisi*” eserinin temelini oluşturan genel epistemolojisini yani bilgi problemini ele aldıktan sonra onun ele aldığı diğer temel problemler olan varsayım ve inanca değinebiliriz. Böylece Kant felsefesinde akıl karşısında bilme ve inancın konumunu belirlemeye çalışabiliriz. Metafiziğin mümkün olup olmadığını tartışan Kant, “*Saf Aklın Eleştirisi*” eserinde spekülatif akıl aracılığıyla Tanrı'nın varlığını kanıtlamanın üç yolu olan fiziksel Tanrıbilimsel/physicotheological, evrenbilimsel/cosmological ve varlık-bilimsel/onto-logical kanıtları eleştirmiştir (Kant 1993, s. 294-298).

Kant'a göre felsefe, “*Ne bilebilirim? Ne yapmalıyım? Ne umayım? İnsan nedir?*” gibi dört temel soruyla ilgilenir. Bunlar sırasıyla metafizik, ahlak, din ve antropoloji olmak üzere dört araştırma alanı sunar (Duralı 2010, s. 98). Kant'a göre “neyi bilebilirim?” sorusu epistemolojiyle ilgiliyken “ne ümit edebilirim?” sorusu ise Tanrı'nın varlığı sorunu ile ilgilidir (Kant 1993, s. 367). Kant bu soruyla bütünselliğin kendin şey'in bilgisinin imkânını, doğrunun maddi ölçütlüğünü, insan bilginin sınırlarını, biçimsel bütünlüğün insanla ilintili olan varlığı ve ‘ben’in kazandığı somut ve sezgiselliği tartışır (Goldman 1983, s. 168-169). “Neyi bilebilirim” sorusunu içeren bilgi ile “Neyi ümit edebilirim?” sorusunu içeren Tanrının varlığı sorunuyla ilintili “*inanç*” sorununu birbirinden ayıran Kant'ın bilgi, varsayım ve inanç kavramlarına değinen Duralı, spekülatif akıl alanı olan numen'i “*insani değerlerin imalathanesi*” olarak isimlendirir. Tecrübeye konu olanların dışında inanç yapılarının nesnel geçerliliğini yahut doğruluğunu ölçmenin imkânın olmadığını, akla uydukları ölçüde geçerli yahut doğru addolunduğunu dile getirir.

İnanç ile bilgi arasında çelişki görmeyen ve ahlakın özerkliğine kıymet veren Kant, inanmaya yer hazırlamak için bilgiyi kaldırır. Terk edilen bilgi, metafiziksel bilgiyken inanma ise dinsel inanmayla ilgisi olmayan ahlâkın otonomisine olan inanmadır (Heimisoeth 1986, s. 56). Tecrübeye sürülebilir, deneylenebilir cinsten inançlar, varsayımdırlar. Bizleri böylesi inançlara

sevk eden amil, doğrulanır yahut yanlışlanabilir türden cevap bekleyen sorulardır. Geçerliliği yahut doğruluğu deneyle kanıtlanan varsayım, bilgiye dönüşür. Bilimlense varsayım çeşidinden inançlarla iş görürler. Duralı, Kant'ta inanç ile bilgi arasında çelişkinin olmadığını söyler;

“Salt inançlar, deneylebilir olaylar dünyasına ait bilgileri de bunların atıfta buldukları biçimleri de aşkıncırlar. Salt inançlar, aklın gereksediği tahminler (Einschätzung) ile var görmelerdir (vermutung). Tam da, teorik bilginin sınırlanışıyla aklın, kullanır/pratik alana doğru açılımı mümkün olur.” (Duralı 2006, s. 45).

Duralı, Farabi ile benzerliği olduğunu söylediği Kant'ın akıl yoluyla vahiyden her akli başında kimsenin gerekli dersleri çıkarılabileceğini ille de filosa ya da bilgiye ihtiyaç olmadığını iddia ettiğini aktarır. “İnanca yer açabilmek için bilgiyi iptal etmem gerekmiştir.” diyen Kant'a göre bilme ile ahlakça din-bilim arasında mantıkça bağ bulunmadığından çelişki yoktur (Duralı 2006, s. 45-46).

Görünenler ile var olanlar arası ilişkileri düşünerek algılanan esaslar bütünlüğü tabiat iken onu belirleyip değerlendiren akıldır (Duralı 2006, s. 22). Kant, salt doğa olarak gördüğü duyulur dünya ile bir özgürlük sistemi olarak gördüğü anlaşılır ya da ahlâksal dünyayı yani pratik akıl ile spekülâtif akli bir *transendental teoloji* altında birleştirir. Kant, doğanın gayeliliğinden hareketle şeylerin iç olanağı ile *apriori/önsel* olanı birbirine bağlayarak bilgi ve inancın çelişmediğini fakat birbirinden farklı olduğunu ortaya koyar. Kant, kendi epistemolojisinde “*bilme*”, “*sanma*” ve “*inanma*” kavramlarına açıklık getirmiştir. Kant'ın ahlâk delili, ahlâk açısından zorunlu olan inanç türü olan ahlâki/pratik inancı sağlar. Bu delilin amacı, şüpheciye Tanrı'nın var olduğunu ispat etmeye çalışmaz (Kant 1993, s. 373-374). Filozof, Tanrının varlığı ispatı yaparak bilgi konusu değil, Tanrı inancını rasyonel kılarak ahlâk konusu yapmalıdır. Tanrı ile insan arasında bir bilgi ilişkisi değil bir inanç ilişkisi söz konusudur. Filozofun yapması gereken böylesi bir inancı rasyonel kılarak sağlama almak olmalıdır (Güneş 2009, s. 86-87).

Âlemin tümünü bilme cüreti ile had bilmezliğine asla rağbet etmeyip sadece tasavvur ile inanca sahip bulunabileceğimizi, bu tasavvur ile inanç binasını oluşturarak spekülâtif-olmayan metafizik türden felsefe yapmak mümkündür. Evreni açıklamağa matuf inanç-düşünce çerçevesi, yani varsayım, ya gerçekliklere uyacak şekle sokulmak üzere, yeniden gözden ve elden geçirilir, tamir görür ya da gerçeklikler inkâr elde edilecek eldeki varsayımda diretilir (Duralı 2006, s. 33). Kant epistemolojisinde anlama gücünün oluşmasında tasavvur gücünün vazgeçilmez yeri ve etkisi vardır

(Duralı 2010, s. 71).

Kant için inanç; Tertulyancı veya Kierkegaard modunda irrasyonel bir rıza değildir. İnkâr için etkili dayanaklara sahip olduğumuz bir şeydir. Kant'ın açıklamalarına rağmen inançlar nesnel yetersizliktir. Kant'ın felsefesinin bu kısmında en az iki objektif anlam vardır. Birincisi rızanın tecrübeler veya diğer rızalar üzerinde temellendiğini nitelerken ikincisi olan "objektif" duyum daha geniştir. Herhangi özneler arası "iletilebilir" bir rızadır. Herhangi bir rıza onaylayan özne konumundaki biri için rasyonel olarak kabul edilebilir. İnanç bu geniş anlamda objektif bir tür olarak aynı subjektif zeminde herhangi bir öznenin konumunda aynı subjektif zemin için temel olabilir (Chignel 2007, s. 336). Üçlü tasnif konusunda ısrarcı olan Kant, inancın üç farklı tipini spekulatif-dogmatik inanç, pragmatik inanç ve ahlâki-pratik inanç olarak üçe ayırır.

Spekülâtif-Dogmatik İnanç: Diğer bir ismiyle doktrinel inanç; objektif olarak temellendirme imkanı olmayan subjektif olarak kesinliğine sahip olunan tanrı vb. inançlardır. *Doğa teolojisi (physico theology)* olan doktrinel inanç, her yerde zorunlu olarak üretilir (Chignel 2007, s. 346-347). Spekülâtif veya teorik yolla Tanrı'nın varlığını kanıtlayabileceğini öne süren teoloğun inancı böyle bir inançtır. İnancı bilgi gibi ele alan ve böyle bir inancın yanlış bir temel üzerine oturduğuna inanan Kant'a göre bilgiye dayanarak lehte veya aleyhte herhangi bir yargıda bulunamayız. İnancın oluşmasını sağlayan ve teorik bakımdan objektif olmayan etkenler bilimin desteğinden yoksun oldukları için başkalarına aktarılamazlar.

Pragmatik İnanç: Bu inanç türü, amaç edinilene ulaşmanın şartlarını ihtimaliyetinin belli olması ve amaca ulaşmakta zemin ve olasılık içeren inançtır. İhtimali karar verme durumudur ve kesinliğe sahip değildir (Chignel 2007, s. 345). Subjektif bakımdan bile ancak bir dereceye kadar yeterli olan zorunsuz ve mümkün bir inançtır. Hastasına yardım etmek zorunda kaldığı halde hastalığın ne olduğunu tam olarak bilmeyen bir doktorun durumunu ele alalım. O, hastalığın belirtilerini dikkate alacak ve başka çaresi olmadığı için uygun bir tedavi yöntemi uygulamak zorunda kalacaktır. Onun hastalık konusundaki inancı zorunlu bir temelden yoksun olan pragmatik bir inançtır.

Ahlâki-Pratik İnanç: Vahiy kaynaklı olmaktan daha çok aklın pratik kullanımına dayalı olan ahlaki inanç, ahlak düsturunun Tanrı varlığını zorunlu kılma fikriyatına dayanır. Benim ahlaki kesinlik olmamdan daha çok tanrının varlığı ahlaki kesinliktir. İki inanç türünün tersine tikel eylem ve işlevle bağlantılı olmayan ahlaki inanç, en yüksek iyiyi istemenin sonu olan

genel ve mutlak zorunlulukla bağlantılıdır (Chignel 2007, s. 354-355). Kant'a göre asıl zorunlu olan inanç budur. Ahlâk kanıtının bize kazandırdığı bu inanç, bilgide olduğu gibi objektif ve sübjektifliğin bulunduğu bir yeterlikten yoksun olsa bile, ahlâki pratik açıdan zorunludur. Kant, ahlâk kanıtının kozmolojik ve teleolojik kanıtlar gibi objektif yeterlik iddiasında bulunmadığını çünkü hiç kimsenin Tanrı'nın varlığını ve ahiret hayatını bilemeyeceğini söyler. Saf teorik akıl bütün çabalarına rağmen bilgi sınırının dışına çıkamıyorsa, burada biz pratik açıdan ahlâk yoluyla Tanrı'ya gidebiliriz. Böyle bir inanç sübjektif bir temele (ahlâk bilincine) dayandığı için “*ahlâken kesindir ki Tanrı vardır*” şeklinde bir ifadeyi değil “*ben, ahlâken eminim ki Tanrı vardır*” şeklindeki bir ifadeyi kullanmalıyım (Çadırcı 2006, s. 110).

Teorik yargılarda, kesine yakın olursa da tam anlamıyla emin olunamıyorsa öğretisel inanca girilir. Bu anlamda Tanrının varlığı da öğretisel inanca girer. Doğanın işleyişini Tanrı'nın amaçlılığıyla incelenmesi olan doğa/fizik teoloji öğretisel inançtır (Kant 2009, s. 71.) Kant, Tanrı'ya inanmanın daha başka, kuvvetli ve yeterli bir metodu olacağını ileri sürer ve ameli/pratik akıl yolunu, yani aklın bir nev'i olarak kabul ettiği ahlaki yolu, “vicdan”la Tanrının varlığını ispat yolunu ortaya atar (Cisr 2005, s. 204). Akıl yoluyla değil de inanç yoluyla Tanrı'nın bilinebileceğini iddia eden filozof, mantıksal değil de ahlaki olarak Tanrının varlığını savunulabileceğini söyleyerek teorik aklı devre dışı bırakarak pratik aklı devreye sokar ve Tanrının varlığını güvence altına alır. Böylelikle Kant kendince Tanrının varlığına geçiş yapabileceği bir geçiş yolu bulur.

M. Aydın'a göre. Kant'ın ahlâk kanıtı ve bu kanıtın içerdiği hususlar, zaman zaman hem Tanrı'nın varlığına inananları hem de inanmayanları tatmin etmekten uzak kalmıştır. O Tanrıyı bilgi alanının dışına ittiği hatta ahlâk alanında bile Tanrı'ya faal bir rol vermekten kaçındığı, dini inancı ahlâk kurallarına uyma biçiminde tanımladığı ve Tanrı'dan söz etmesine rağmen antropomorfizmden kurtulamadığı için Teist'ti. Tanrı'ya inanmamayla nihilizmi ve ahlâki karamsarlığı denk görmeye yöneldiği, ahlâkın otonomluğuna rağmen Tanrı'nın varlığı düşüncesinden vazgeçmediği, dolayısıyla önceleri sistemin kovduğu teolojiiyi daha sonra başka bir yolla da olsa felsefesine yerleştirmeye çalıştığı için de ateisti memnun edememiştir* (Akt. Çadırcı 2006, s. 113). Nitekim Cisr, Kant'ın bu ahlaki delilinin zayıf idrak sahibi, nazari isbatları anlamaya güç ve kudreti kâfi gelmeyen kişiler için hüccet olabileceğini söyler ve bu ahlaki ve vicdani delilin zayıf delil olarak görür (Cisr 2005, s. 208-209).

* Bkz. Aydın, *Din Felsefesi*, s. 56-63.

Tanrıyı harici dünyadaki mevcudiyet olarak değil de insanın içinde ahlâki olan bir ilişki ya da düşünce olarak kabul eden Kant'a göre Tanrı, fiziğin yani kuramsal aklın bir kavramı değil, bir ahlâk kavramıdır. Tanrı bir fenomen değildir ve fenomenal ya da deneysel gerçeklik sahip olamaz. Öyleyse bir numen yani kendinde bir şey olarak tasarlanmalıdır, bize görünen bir şey olarak değil (Copleston 1994, s. 271). İnsan eylemlerinin bağlamı içinde dine yeniden bir yer bulmaya çalışan Kant'a göre pratik akıl, teorik aklın yapamayacağını yaparak Tanrı'nın varlığından emin olmamızı sağlar. Kant'ta ahlak yasası pratik akılla birleşerek özgürlük kavramını bilimin/pratiğin içine alınması söz konusudur. Özgürlüğe, ölümsüzlüğe ve Tanrı'ya inanmadan tutarlı bir ahlâki eylem ve davranış gerçekleştirmek imkânsızdır (Kant 2003, s. 57).

Kant'ın epistemolojisindeki numen ve fenomen arasındaki ayırım bilgi ve iman arasındaki ilişkiyi anlamayı sağlar. Numen ve fenomenin farklılıklarını kaybetmeden yan yana durabilme durumu bilgi ve iman arasında da vardır. Bilgi ile iman birbirini nakzetmez ve bilimsel akıl kendi sahasında kalır ve onun otoritesi vahye ya da keşife uzanmaz (Bernard 1988, s. 179). Bilgi, varsayım ve inanç kavramları arasında bir ayırım yapan Kant epistemolojisinde “bilme”de hem sübjektif hem de objektif bir kesinlik varken, “inanma”da ise sadece sübjektif kesinlik vardır. Bu bağlamda Kant'ın çarpıştığı iki cephe; üzerindeki yıldızlı gök kubbe/bilim ile içindeki ahlak duygusudur. Üstün insan iç âleminde veya dış âlemde seyahate çıkan seyyahıdır. Bu iki dünya arasında şaşırıp kalan insanın düşmüş olduğu bu yolculukta (Duralı 2004b, s. 15) hem dış âlemde hem de iç âlemde yolculuk yapmak esaslı bir çabayı gerektirir.

Sonuç

Deleuze, Kant'ın felsefesini “*üzerimize çöken, altında şaşkınlık verici bir mimari yatan bir kuzey sisİ*” olarak nitelendirir. Nitekim “*Kendisini çözülmeyen bir düğüm olarak nitelendiren*” Kant'ın felsefesi, adeta *demir bir leblebi* gibidir.

Kant'ın felsefesinde yapmış olduğu üçlü ve ikili tasniflerin kodlarını çözenin önemli olduğu görülmektedir. Genelde üçlü tasniflerle yer yer de ikili tasniflerle epistemoloji anlayışını ortaya koyan Kant bilgi, varsayım ve inanmanın arasını ustalıklı ayırmıştır. Genel epistemolojisine bakıldığında - Duralı'nın da ifade ettiği gibi- Kant'ın düşünmenin/aklın biyolojisini ortaya koymaya çalıştığını söyleyebiliriz. Epistemoloji tarihinde Kant'ın kıymeti harbiyesinin önemi oldukça büyüktür. Akıl karşısında bilme ve inanmayı konumlandırılmaya çalışan Kant, kendi felsefesinde önemli bir yeri olan

inanç/iman anlayışını belli bir zemine oturtmaya çalışmıştır.

Kant, salt doğaya tekabül eden duyulur dünya ile bir onun özgürlük nosyonuna tekabül eden anlaşılır ya da ahlâksal dünyayı yani pratik akıl ile teorik/spekülatif akli bir *transendental teoloji* zemininde birleştirmeye çalışır. Bu çabayı *bilgi, varsayım* ve *inanç* kavramlarına açıklık getirerek gerçekleştirmeye çalışır. Kendine Tanrıya geçiş yapabileceği bir yol/ahlak delili inşa eden filozofun amacı; geneli muhatap olan Tanrı varlığı delili değildir. Kant'ta Tanrı kavramı, metafizikteki gibi mutlak bir varlık değil ancak bir akıl idesi, belli bir bilgi postulatıdır. Çünkü mümkün deney objelerinin niteliksel bütünlüğü verili değil tersine ancak akıl tarafından yükümlenilmiş, yükletilmiş yani verilenmiş bir bütünlüktür (Cassirer 1996, s. 219-225).

Akli gerekçeler zincirini alabildiğince gerisin geriye götürmeyip/teselsül makul bir noktada durdurma gereği duyan Kant, tıpkı her geminin nihayetinde iskeleye yanaştırılıp bir babaya bağlandığı gibi akli gerekçeleri de getirip bağladığı 'baba' yeterli sebep olan Tanrı'dır. Akıl ile imanı uzlaştırmağa uğraşmış Kant, akıl ile iman arasında dengeyi akla tapmayıp onu keşfe çıkmağa çalışmakla yapmaya çalışmıştır (Duralı 2010, s. 118-119).

Kaynakça

- Akarsu, B. (1994). *Çağdaş Felsefe: Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Allen W, W. (2009). *Kant*, çev. Aliye Kovanlıkaya, Ankara: Dost Kitabevi.
- Aydın, M. (1999). *Din Felsefesi*, İzmir: İİFV Yayınları.
- Bernard, M. G. (1988). *Kant as Philosophical Theologian*, Hong Kong: Barnes-Nobles Press.
- Cassirer, E. (1996). *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, çev. Doğan Özlem, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Chignell, A. (2007). *Belief in Kant*, Newyork: Cornell University, *Philosophical Review*, 116(3), 323-360.
- Cisr, N. (2005). *İlim-Felsefe Kur'an Işığında İman*, çev. Remiz Barışık, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Copleston. (1994). *The History of Philosophy: Modern Philosophy: From the French Enlightenment to Kant V: VI*, U.S.A.: İmages Books.
- Çadırcı, M. (2006). *Immanuel Kant'ta Bilgi-İman İlişkisi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi S.B.E. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Deleuze, G. (1995). *Kant'ın Eleştirel Felsefesi*, çev. Taylan Altuğ, İstanbul: Payel Yayınları.
- Duralı, Ş. T. (2004a). "Vefatının İki Yüzüncü Yılında İmmanuel Kant'ı Anarken I", s. 5, İstanbul: *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*.
- (2004b). "Vefatının İki Yüzüncü Yılında Immanuel Kant'ı Anarken II", 6, İstanbul: *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*.
- (2005). "Vefatının İki Yüzüncü Yılında Immanuel Kant'ı Anarken III", 8, İstanbul: *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*.
- (2006). "Vefatının İki Yüzüncü Yılında Immanuel Kant'ı Anarken IV", 10, İstanbul: *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*.
-, (2007a). "Vefatının İki Yüzüncü Yılında Immanuel Kant'ı Anarken V", S. 11, İstanbul: *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*.
-, (2007b). "Vefatının İki Yüzüncü Yılında Immanuel Kant'ı Anarken VI", 12, İstanbul: *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*.
-, (2006a). *Felsefe-Bilim*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
-, (2006b). *Sorun Nedir?*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
-, (2010). *Akılın Anatomisi, Salt Akılın Eleştirisinin Teşrihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erişirgil, M. E. (1997). *Kant ve Felsefesi*, İsmail Taşpınar (Ed.), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Goldman, L. (1983). *Kant Felsefesine Giriş*, çev. Afşar Timuçin, İstanbul: Metis Yayınları.

Guyer, P. (2010). *The Cambridge Companion to Kant's Critique of Pure Reason*, U. S.A.: Cambridge University Press.

Günenç, M. (2009). Kant'ta Tanrı İspatları ve Postulası, *Civil Akademy*, ss. 81-88.

Heimsoeth, H. (1986). *Immanuel Kant'ın Felsefesi*, çev. Takiyyettin Mengüşoğlu, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Heimsoeth, H. (1967). *Immanuel Kant'ın Felsefesi*, çev. Takiyyüddin Mengüşoğlu, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Kant, I. (1984). *Seçilmiş Yazılar*, çev. Nejat Bozkurt, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kant, I. (1993). *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi.

Kant, I. (1994). *Pratik Usun Eleştirisi*, çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, İstanbul: Say Yayınları.

Kant, I. (1995). *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*, çev. İ. Kuçuradi, Y. Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Pasternack, L. (2015). *On Knowledge, Opinion, and the Threshold for Assent*, Pablo Muchnick ve Oliver Thorndike, *Rethinking Kant: V: 4/4*, ss. 55-74, Newcastle: Cambridge Scholars Press.

Scruton, R. (2003). *Düşüncenin Ustaları: Kant*, çev. Cemal Atıla, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Seddon, F. (2005). Kant On Faith, *The Journal of Ayn Rand Studies*, 7 (1), ss. 189-202.

Türker, S. (2012). *Batı Düşüncesinde Üçleme Sorunu*, İstanbul: Külliyyat Yayınları.

West, D. (1998). *Kıta Avrupa'sı Felsefesine Giriş: Rousseau, Kant, Hegel'den Foucault ve Derrida'ya*, çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınları.